

ОСОБЛИВОСТІ УЧБОВОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТІВ

Мельник Н.О., Никоненко І.О.

У статті узагальнено та систематизовано особливості учбової мотивації серед студентів II курсу, визначено домінуючі мотиви учбової діяльності сучасних студентів за допомогою емпіричних методів. Також представлено взаємозв'язок між учбовою мотивацією та ціннісними орієнтаціями студентів II курсу психологічного та медичного факультетів.

Ключові слова: *учбова мотивація, ціннісні орієнтації, студенти, анкетування.*

В статье были обобщены и систематизированы особенности учебной мотивации среди студентов II курса, определены доминирующие мотивы учебной деятельности современных студентов с помощью эмпирических методов. Также представлена взаимосвязь между учебной мотивацией и ценностными ориентациями студентов II курса психологического и медицинского факультетов.

Ключевые слова: *учебная мотивация, ценностные ориентации, студенты, анкетирование.*

Summary. In the article the peculiarities of the educational motivation among students of the II course were generalized and systematized, the dominant motives of the educational activity of the modern students were defined using empirical methods. Also the article is dedicated to the study of the interconnection between educational motivation and values of the students of the II course in psychological and medical faculties.

Key words: *educational motivation, valuable orientation, students, survey.*

Постановка проблеми. Поняття мотивації є важливим питанням у психології. З одного боку, мотивацію розуміють як сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, які пояснюють рушійні сили, характер перебігу, результати поведінки й діяльності; з іншого – мотивація як динамічна характеристика поведінки й діяльності, що є важливим в одержаних результатах. У педагогічній психології велика увага приділяється питанню учбової мотивації. Важливість вивчення даного аспекту визначається тим, що учбова мотивація являє собою вирішальний фактор ефективності навчального процесу.

Учені, які займалися вивченням проблеми мотивації навчальної діяльності, підкреслюють велику значущість її формування та розвитку у студентів, оскільки саме мотивація є фундаментом формування

пізнавальної активності. Розвиток учбової мотивації студентів повинен проявлятися в актуалізації пізнавальних мотивів, самореалізації та пріоритетності цих мотивів в ієрархічній структурі мотивації.

Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлюють багатовимірність у розумінні її сутності, природи, структури, а також функцій окремих мотивів. Як відзначає Є.П. Ільїн, значна кількість досліджень мотивації навчальної діяльності є суперечливою у поглядах на мотивацію, які існують у психології [3]. Під мотивом навчальної діяльності розуміють усі чинники, які зумовлюють вияви навчальної активності: мету, потреби, установки, почуття обов'язку, інтереси. Зокрема А. К. Маркова, підкреслювала ієрархічність побудови учбової мотивації, до її складу входять потреби у навчанні, мета навчання, емоції, ставлення та інтерес [7].

Таким чином, учбова мотивація характеризується складною структурою, системністю, спрямованістю, динамічністю, стійкістю і пов'язана з рівнем інтелектуального розвитку і характером навчальної діяльності. Висока гнучкість мотиваційного компонента навчання та його диференційований вплив на особистість студента й навчальну активність зумовлюють необхідність урахування не тільки особистості тих, хто навчається, але й специфічність конкретних умов проходження навчальної діяльності. Незважаючи на численні публікації, здійснення досліджень та отримання методологічних і практичних результатів, слід зазначити, що питання учбової мотивації студентів залишається актуальним і на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень. Учбова мотивація є різновидом мотивації, що включена у діяльність навчання [1]. Вона ґрунтується на потребі психічного стану, що характеризується пізнавальною активністю, готовністю до засвоєння знань. Емоційне переживання пізнавальної потреби та її задоволення є інтересом. Вона складається з оцінки студентами різних аспектів учбового процесу, його змісту, форм, способів організації з погляду їх особистих індивідуальних потреб і цілей, які можуть збігатися або не збігатися з цілями навчання [8]. У своїх дослідженнях Є. Ільїн, А. Маркова, М. Мільман, А. Орлов, обґрунтувавши внутрішню та зовнішню учбову мотивацію, вказували, що саме позитивна мотивація до навчання та особистісного росту є вагомим умовою конструктивної соціалізації. Відсутність або хибність такої мотивації призводить до загрози суспільної ізоляції та виникнення девіацій соціальної поведінки [4].

Зокрема, Є. Ільїн наводить класифікацію П. Якобсона, який виділяє декілька типів мотивації, пов'язаних із результатами навчання [9]:

1. Мотивація, яку умовно можна визначити як "негативну", – діяльність студента, викликана усвідомленням певних незручностей і

неприємностей, які можуть виникнути. Така мотивація не призводить до успішних результатів навчання.

2. Мотивація, яка має "позитивний" характер, але також пов'язана з мотивами, які сформовано не в самій діяльності. Ця мотивація виступає у двох формах: в одному випадку така позитивна мотивація визначається вагомими для особистості соціальними прагненнями, інша форма – визначається вузько особистісними мотивами.

3. Мотивація, яка лежить в основі навчальної діяльності: мотивація безпосередньо пов'язана з цілями навчання, задоволенням допитливості, переборенням перешкод, інтелектуальною активністю.

З огляду на соціально-психологічні дослідження, учбова мотивація є неоднорідною – залежить від певних чинників, серед яких: індивідуальні особливості студентів, характер референтної групи, рівня розвитку студентського колективу. В свою чергу, учбова мотивація – це психічне явище, яке містить у собі ціннісні орієнтації, установки, погляди.

Займаючись вивченням учбової мотивації, А.Маркова стверджувала: "Становлення мотивації – це не зростання позитивного чи негативного ставлення до навчальної діяльності, а розвиток структури мотиваційної сфери" [5]. Учбова мотивація – це суперечності, що виникають у житті студента і спонукають його до активної діяльності, спрямованої на їх розв'язання [4]. М. Заброцький пояснює мотивацію як "сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її спрямованість та активність" [1]. Відповідно до цього підходу вчений відокремлює: диспозиційну мотивацію – це психологічні фактори, що визначають поведінку людини і називаються особистісними диспозиціями та ситуативну мотивацію – зовнішні умови та обставини суб'єкта, тобто стимули, які від наявної ситуації визначають поведінку людини.

Вище зазначені твердження свідчать про надзвичайну складність учбової мотивації як психологічного феномену. Як наслідок, управління процесом формування мотивації в учбовому процесі вимагає врахування її структурної організації, динамічності, залежності від вікових особливостей та можливостей.

У студентському віці відбуваються зміни мотиваційної сфери, всієї системи ціннісних орієнтацій та інтенсивне формування спеціальних здібностей. Для студентського віку характерне прагнення до соціального зближення, пошуку сенсу життя, побудова життєвих планів, які визначаються об'єктивними умовами та ціннісними орієнтаціями особистості. На даному етапі характерним є самооцінювання моральних, інтелектуальних та вольових якостей; простежується зіставлення себе з ідеалом, з'являється можливість самовиховання, збільшується

вольова регуляція та концентрація уваги, об'єм пам'яті. Велике значення має світогляд, як цілісна система знань, поглядів, переконань, своєї життєвої філософії.

Основні зміни, які відбуваються у мотивації навчання, обумовлено в першу чергу змістовною трансформацією самої навчальної діяльності: від провідної діяльності пізнання на перших курсах до навчально-професійної діяльності на випускних курсах. Разом із тим, численні дані щодо мотивації навчання є у край різноманітними, а наведені емпіричні дані – такими, що важко укласти в єдину системоутворюючу структуру, яка пояснювала б регулятивну роль мотиваційної сфери особистості навчальній діяльності.

Результати здобутків щодо вивчення учбової мотивації є у край різноманітними. Гнучкість мотиваційного компонента та його диференційований вплив на особистість студента зумовлює необхідність урахування не лише особистості студента, але й специфічності його цінностей. Учбова мотивація є складною структурою, однієї з форм якої є структура внутрішньої та зовнішньої мотивації. Вагоме значення мають наступні характеристики учбової діяльності: стійкість, зв'язок з рівнем інтелектуального розвитку та характером учбової діяльності.

Таким чином, дані наукової літератури є великим внеском у розвиток учбової мотивації, але потребують більш глибокого вивчення, оскільки безліч питань залишаються відкритими. Шлях становлення та особливості учбової мотивації для кожного студента є індивідуальним, тому ми, спираючись на загальні підходи та отримані методологічні засади, визначатимемо особливості учбової мотивації саме студентів II курсу психологічного та медичного факультетів.

Мета дослідження – визначити особливості учбової мотивації серед студентів II курсу психологічного і медичного факультетів та встановити взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та домінуючими мотивами.

Матеріали та методи дослідження. Для здійснення емпіричного дослідження було підбрано низку наступних методик, які допоможуть розкрити проблематику обраної тематики:

1. Діагностика учбової мотивації студентів за Н. Ц. Бадмаєвою розроблена на основі опитувальника А. Реана, В. Якуніна [6]. Респондентам пропонується оцінити, наскільки підходить для них кожен із 34 запропонованих варіантів тверджень. Відповіді згруповані за сімома основними шкалами, в основі яких лежать мотиви: комунікативні мотиви, мотиви уникання (захисту), мотиви престижу, професійні мотиви, мотиви творчої самореалізації, учбово-пізнавальні мотиви, широкі соціальні мотиви.

2. Методика вивчення учбової мотивації у ВНЗ за Т.І. Львіною містить п'ятдесят питань, з яких більша кількість є низкою фонових тверджень, які у подальшому не використовуються. У методиці містяться три базові наступні шкали [6]: шкала набуття знань, шкала оволодіння професією, шкала отримання диплома.

3. Методика ціннісних орієнтацій М. Рокича базується на прямому ранжуванні списку цінностей та включає два класи [28]:

- Термінальні – впевненість у тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути (цінність – мета);

- Інструментальні – впевненість у тому, що яка-небудь дія або якість особистості має переважати у будь-якій ситуації (цінність – засіб).

Таким чином, вивчення цінностей у нашому дослідженні є коректним кроком при вивченні учбової мотивації, оскільки цінності – є однією з важливих складових формування мотивації, зокрема учбової. В свою чергу, представлена методика характеризується універсальністю, зручністю та економічністю при проведенні дослідження та обробці результатів.

4. Анкета, яка була розроблена нами з метою визначення існуючого бажання студентів до навчання. Вона містить шістнадцять питань, з яких: десять питань – закриті, одне запитання – відкрите, що дає змогу респондентам висловити власну точку зору, два питання – містять шкалу відповіді від одного до десяти та два питання з альтернативними відповідями. Під час обробки результатів, ми більшою мірою звертали увагу на наступні пункти анкети:

а) пункт 6 – дає можливість визначити індивідуальне ставлення студента до навчання;

б) пункт 9 – характеризується спорідненістю обраного фаху з професійною діяльністю батьків;

в) пункт 13 – характеризується прямим запитанням, чи взагалі подобається навчатися.

Отже, розробка та використання анкети у нашому дослідженні слугує визначенням не лише наявної учбової мотивації у респондентів, але й актуальним бажанням навчатися.

Таким чином, вище зазначені методики та анкетування, які були використані у нашому емпіричному дослідженні, є адекватними і визначають учбову мотивацію студентів II курсу психологічного та медичного факультетів. А також у роботі були використані методи математичної статистики – Т-критерій Стьюдента та регресійний аналіз.

Емпіричне дослідження з вивчення учбової мотивації студентів II курсу, психологічного та медичного факультетів проводилося на базі ВНЗ України, м. Києва – НМУ імені О.О. Богомольця та Академії Му-

ніципального Управління. Загальна вибірка респондентів склала п'ятдесят сім осіб, з яких двадцять вісім осіб – психологічного факультету та двадцять дев'ять осіб – медичного факультету.

Результати дослідження та їх обговорення. Для визначення різниці між учбовою мотивацією студентів II курсу психологічного та медичного факультетів використовувався Т-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Результат порівняння за Т-критерієм визначається за рівнем значущості, який становить $p > 0,05$, що дозволяє констатувати відсутність відмінностей учбової мотивації серед студентів обох факультетів.

Наступним кроком у дослідженні учбової мотивації було визначення домінуючих мотивів у студентів, за допомогою методів математичної статистики – визначення середнього значення за шкалами вищезгаданих методик, результати яких зазначені нижче (рис. 1-2).

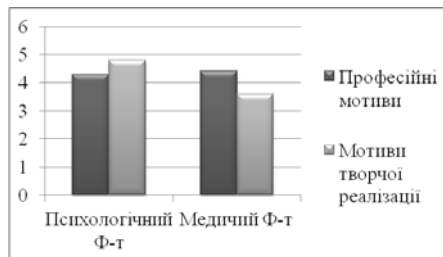

Рис. 1. Середні значення результатів дослідження домінуючих мотивів. Методика Н.Ц. Бадмаєвої

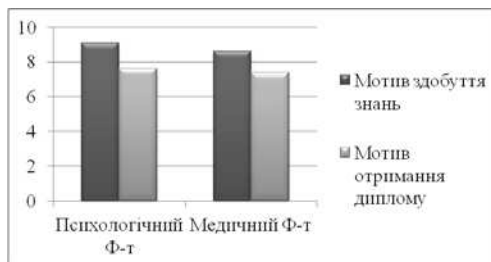

Рис. 2. Середні значення результатів дослідження домінуючих мотивів. Методика Т.І. Ільїної

Аналізуючи отримані результати, з представлених таблиць можна зробити висновок, що домінуючими мотивами в учбовій діяльності обох груп респондентів є професійний мотив ($x = 4,4$), мотиви творчої реалізації ($x = 4,3$) – за методикою Н.Ц. Бадмаєвої, а також мотив здобуття знань ($x = 8,8$) та отримання диплома ($x = 7,5$) – за методикою

Т.І. Ільїної. Тому ми можемо припустити, що в сучасних соціально-економічних умовах ставлення студентів до навчання базується на досягненні професійних цілей, що є мотивацією професійної діяльності. Теоретичною основою вивчення мотивації професійної діяльності є концепція про внутрішню та зовнішню мотивацію. З отриманих результатів можна констатувати, що у структурі учбової мотивації студентів II курсу психологічного та медичного факультетів переважає внутрішня мотивація (мотив здобуття знань $x = 8,8$), а на другій позиції зовнішня мотивація (отримання диплома $x = 7,5$).

Зі вступом до ВНЗ у студентів збільшуються психоемоційні, інтелектуальні та фізичні навантаження. Мотиваційна сфера особистості є однією з найважливіших факторів, що визначає внутрішній стан та зовнішню поведінку студента. У результаті отриманих результатів було встановлено, що, незважаючи на напрям навчання, для студентів II курсу характерне прагнення високого становища у суспільстві. На даному етапі для молодих людей є важливим не сам процес навчання, а безпосередньо результат. Система внутрішньої мотивації, що для студентів II курсу психологічного та медичного напрямку займає першочергове місце, є внутрішнім контролем, що супроводжується зацікавленістю та натхненням. Відсутність напруги у цій системі призводить до нудьги та апатії, котрих людина прагне уникати. В свою чергу, система зовнішньої мотивації, пов'язана з інструментальною діяльністю та зовнішньою системою контролю. При підвищенні складності в окремих ситуаціях зростає напруженість організму, яку особистість прагне ослабити. Коли мета інструментальної діяльності досягнута, виникає стан задоволення.

Система навчання повинна бути спрямована на реалізацію обох складових мотиваційних сфер особистості. Таким чином, ефективність навчального процесу пов'язана з мотивацією готовності студента оволодіти майбутньою професією.

Наступним кроком в емпіричному дослідженні було розроблення та використання анкети, з метою визначення існуючого бажання студентів навчатися. Для визначення існуючих відмінностей у відповідях респондентів нами був використаний Т-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Результат порівняння за Т-критерієм визначається за рівнем значущості, який становить $p < 0,05$, що дозволяє констатувати про відмінність між групами респондентів лише у впливі оточуючих на вибір напрямку та наявність сімейних традицій у виборі респондента. У відсотковому співвідношенні маємо наступні результати: для студентів психологічного факультету вплив оточуючих – 18%, наявність сімейних традицій – 2% в свою чергу для студентів медичного факультету

характерний вплив оточуючих на вибір напрямку становить 78%, а наявність сімейних традицій – 75% (рис. 3).

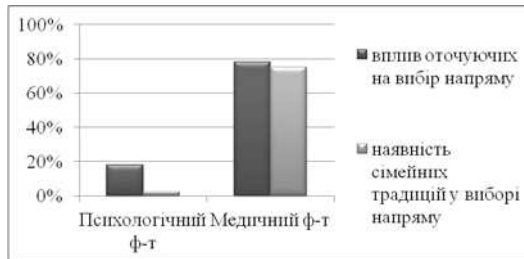

Рис. 3. Відсоткове співвідношення впливу оточуючих на вибір професії та наявність сімейних традицій при виборі напрямку майбутньої діяльності

Слід зазначити, що, незважаючи на значну відмінність, для обох груп респондентів є важливим оволодіння знаннями (у діапазоні від 7 до 10) за 10-бальною шкалою, зацікавленість предметом вивчення та орієнтація на професійну самореалізацію (рис. 4).

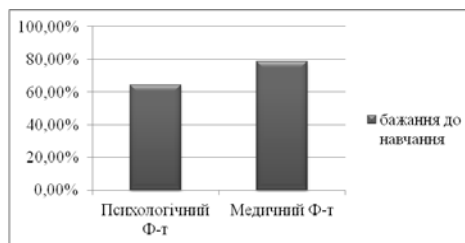

Рис. 4. Відсоткове співвідношення респондентів щодо прояву бажання навчатися

Таким чином, досліджуючи учбову мотивацію серед студентів II курсу психологічного та медичного факультетів, можна констатувати відсутність різниці учбової мотивації між респондентами обох факультетів ($p > 0,05$); у свою чергу, відмінність між групами респондентів лише у впливі оточуючих на вибір напрямку, наявності сімейних традицій у виборі респондента ($p < 0,05$) та у відсотковому співвідношенні респондентів щодо прояву бажання навчатися, різниця якого є не значною.

Водночас, ціннісні орієнтації є важливим компонентом, що регулюють та детермінують учбову мотивацію особистості. Тому наступним кроком нашого емпіричного дослідження було виділення за допо-

могою регресійного аналізу тих цінностей, від яких залежить базовий мотив студентів II курсу психологічного та медичного факультету. Відомо, що до базових мотивів студентів було віднесено:

- 1) мотив творчої реалізації;
- 2) професійний мотив;
- 3) мотив здобуття знань;
- 4) мотив отримання диплома.

До базових мотивів студентів II курсу психологічного та медичного факультетів були включені наступні термінальні цінності:

- 1) мотив творчої реалізації залежить від цінності впевненості в собі та обумовлений 14,7% впливу, мотив здобуття знань також залежить від цінності впевненості в собі та обумовлений 15,1% впливу;
- 2) мотив отримання диплома залежить від цінності свободи, що обумовлений 15,1% впливу та цінності задоволення – 14,3% впливу.

До впливових інструментальних цінностей у студентів II курсу психологічного та медичного факультетів належать:

- 1) мотив старанності – займає 27,8% впливу та мотив сміливості у відстоюванні думки – 15,6% впливу;
- 2) мотив здобуття знань пов'язаний із незалежністю, вплив якої обумовлений 23,8% .

Таким чином, використовуючи емпіричні та статистичні методи, ми визначили, що істотних відмінностей між значущими цінностями, що впливають на базові мотиви у студентів психологічного та медичного факультетів, немає. Також, аналізуючи отримані дані, ми помітили, що вплив цінностей, незважаючи на рівень значущості ($p < 0,05$), має відносно низький відсотковий вплив. Тому ми припустили, що значущі цінності мають більш вагоме значення у тому випадку, коли присутні одночасно як термінальні, так і інструментальні цінності.

Висновки

1. Питання мотивації є центральним у психологічній науці. Цій проблематиці приділяли увагу Л.І. Божович, В.Ф. Моргун, Г.І. Ібрагімов, В.С. Льїн, Ш.А. Амонашвілі, М.В. Матюхіна, А.К. Маркова та ін. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлюють багатомірність у розумінні її сутності, природи, структури, а також функцій окремих мотивів.

2. При дослідженні учбової мотивації серед студентів II курсу психологічного та медичного факультетів можна констатувати відсутність різниці учбової мотивації між респондентам обох факультетів ($p > 0,05$).

3. Домінуючими мотивами студентів II курсів є наступні: професійні мотиви ($x = 4,4$), мотиви творчої реалізації ($x = 4,3$) – за мето-

дикою Н.Ц. Бадмаєвої, а також мотив здобуття знань ($x = 8,8$) та отримання диплома ($x = 7,5$) – за методикою Т.І. Ільїної.

4. При анкетуванні була визначена відмінність між групами респондентів лише у впливі оточуючих на вибір напряму, наявності сімейних традицій у виборі респондента ($p < 0,05$) та у відсотковому співвідношенні респондентів щодо прояву бажання навчатися, різниця якого є незначною.

5. Базові мотиви студентів залежать від цінностей: впевненість у собі, свобода, високі прагнення, сміливість у відстоюванні думки, старанність, незалежність.

Перспективи подальших досліджень. Базуючись на отриманих даних дослідження з приводу учбової мотивації студентів II курсу психологічного та медичного факультетів, маємо на меті розробити тренінгові програму щодо створення стійкої позитивної учбової мотивації студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.

2. Занюк С. С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07/ Занюк Сергій Степанович ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 20 с.

3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 512 с.

4. Кустовська М. І. Мотивація студентів до навчання як загальна психолого-педагогічна проблема: педагогічний дискурс : зб. наук. праць / [гол. ред. І. М. Шоробура]. – Хмельницький : ХГПА, 2010.- Вип. 7. – 256 с.

5. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.

6. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : ИД "БАХРАХ-М", 2001. – 672 с.

7. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського "Харк. авіац. ін-т", 2011. – 40 с.

8. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.

9. Яковсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Яковсон. – М., 1992. – 304 с.